

**YENİ TÜRK HARFLERİNİN KABULÜ ÖNCESİNDE, HALK
EĞİTİMİ VE YAZI DEĞİŞİMİ KONUSUNDA TÜRK
KAMUOYUNDA BAZI TARTIŞMALAR VE MİLLET
MEKTEPLERİNİN AÇILMASI (1862 - 1928)**

Mustafa ALBAYRAK*

GİRİŞ

Tarihin yazıyla başladığını iddia eden bilim adamlarının tezleri, günümüzde, de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu konudaki görüş ve yorumlar, tartışmalara açık olsa bile, yazının, tarihsel gelişim içindeki yeri ve önemi yabana atılamaz. Çünkü yazı, günümüzde de en ucuz anlaşma aracı olma özelliğini korumaktadır.

Bilindiği gibi, “yazı ağızdan çıkan seslerin, dolayısıyla sözcüklerin, bazen de elle dokunulabilen işaretler halinde biçimlendirilmesidir. Daha geniş tanımlama ile yazı, kulak ve jest yardımı olmaksızın belirli değerlerdeki şekillerin aracılığı ile dilin anlatımını olanaqlı kılan biricik araçtır. Kültürün korunması ve geliştirilerek, gelecek kuşaklara aktarılmasını ancak yazı sağlar”.¹ Yazı, yerleşik hayata daha önce geçebilen ve bu sayede oluşan kültür birikimini ifade edebilmek, siyasî, ticarî ve toplumsal gelişmeleri sistemli bir hale getirebilmek için, kullanılan önemli bir anlatım aracı olmuştur. Yazının, yerleşik toplum düzenine en önce geçen Sümerler’de kullanılması da bir raslantı sonucu olmayıp, işte böyle bir gelişmenin ürünüdür. Denilebilir ki, yazının bulunup kullanılmaya başlanması, insan topluluklarının gelişmelerinde, ateşin ve tekerleğin kullanılması kadar önemli bir aşamanın başlangıcı olmuştur.

Türkler de, bu önemli anlaşma aracından yeteri kadar yararlanabilmek için, tarihleri boyunca çaba göstermişlerdir. Gerçekten de, yazılı belgelere dayalı olarak inceleyebildiğimiz 1300 yıllık tarihimiz boyunca, dilimiz, değişik dönemlerde ve farklı Türk toplumlarında,

(*) O.D.T.Ü. Fen ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğr. Gör.

¹ Alkım, Bahadır; “Yazının Başlangıcı”, *Harf Devrimi’nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981. s. 3-16.

Köktürk, Soğd, Uyğur, Mani, Brahmi, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Lâtin ve İslâv alfabeleri ile ifade edilmiş, bu oniki alfabe de Türkler tarafından başarıyla kullanılmıştır². Bunlardan "Soğd, Mani, Brahmi, Süryani, Grek, Ermeni ve İbrani" alfabelerinin belirli dönemlerde ve çevrelerde kısa süre için kullanıldığını kabul etmek bile, geriye kalan Göktürk, Uyğur, Arap, Lâtin ve İslâv alfabelerinin dilimizi ifade etmekte uzun süre kullanıldığını söyleyebiliriz³.

Türklerin tarihi bakımından Göktürk ve Uyğur alfabelerinin ne kadar büyük önemi olduğunu biliyoruz. Ancak Türkler'in, İslâmiyeti kabul ettikten sonra, bu dinin etkisinde kalarak, Araplar'ın alfabesini de, kullanmaya başladıklarını görmekteyiz.

Nitekim, kültürün taşıyıcı bir aracı olan dil ve yazı ile birlikte Arap kültürü, Türk toplumunu etkilemeye başlamış, bu etkileşim, Arap alfabesinin, Türk dilini ifade etmek için resmen kullanılmaya başlamasıyla, büyük bir hız kazanmıştır. Bu durum, Arapça sözcüklerin dilimize yerleşmesine neden olmuş, belli bir süre sonra da Türkçe-Arapça-Farsça'nın karışımı olan ve "Osmanlıca" adı verilen bir sentez dil ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu dil, resmi çevreler, edebiyat, sanat ve bilim çevreleri dışında, Türk toplumu tarafından bütünüyle benimsenmemişse de, Türk dilinin gerilemesinde yarattığı olumsuz etkileri de gözden uzak tutamayız- Resmi çevrelerin bu dili kullanması ve İslâmiyetin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Arap alfabesiyle yazılması da, Arap yazısına ve diline, giderek bir kutsallık kazandırmıştır. Yazılması ve okunması zaten zor olan bu alfabenin, acem imlâ kurallarıyla beraber kullanılması, öğrenilmesini daha güç hale getirdiğinden, belli kesimler dışındaki geniş halk yığınları, okuma-yazma öğrenmekten yoksun kalmışlardır. Arap alfabesinin Türk toplumunda yeteri kadar benimsenemeyişinin nedenlerini kısaca şöyle sıralayabilmek mümkündür:

a) Arap yazısı; Arap diline ve ses yapısına çok uygun, fakat Türkçe'ye ve Türk ses yapısına uygun değildi. Örneğin; genizden söylenen ayn, ğayn v.b. harfler.

b) Her harfin başta, ortada ve sonda olmak üzere, genel olarak üç çeşit yazılışı vardı ve bunlar büyük farklılık gösteriyordu.

² Tekin, Talat; "Tarih Boyunca Türkçe'nin Yazısı" *Ulusal Kültür*, Cilt: I, Sayı: 2, (Ekim 1978). s. 17-42.

³ a.g.m.

c) Sesli harflerinin çok az olması nedeniyle, Türk dilini ifade etmekte güçlüklerle karşılaşılıyordu.

d) Büyük harflerin olmayışı ve imlâ kurallarının ağır oluşu (bitişen, bitişmeyen harfler, üstün, esre, ötre v.s. özellikleri) kısa zamanda öğrenilmesini engelliyordu.

e) Türkçedeki bazı seslerin Arap alfabesinde bulunmayışı yüzünden, bir kelime çok farklı anlamlarda okunabiliyordu.

f) Daha da önemli olanı, Arap harfleriyle yazı yazmanın getirdiği zorluklardır. Bu nedenle, okuma bilenlerin çoğu yazma bilmiyorlardı. İlkokullarda, 1925'te yapılan teftişler sırasında, öğretmenlerden bile bir kısmının, Arap harfleriyle gerektiği gibi yazmamaları bu durumu açıkça ortaya koymuştu⁴.

Bu zorluklara değinen tarihçi Bernard Lewis haklı olarak;

"Arap alfabesi, Arapçaya mükemmel uymakla beraber, özellikle Türk dili için elverişsiz idi. Türkçe, Arapça ve Farsça'dan alınmış birçok sözcükeri içine almakla beraber, Arap yazısının ifade edemediği birçok şekil ve sesleriyle, temel yapısı her ikisinden de pek farklı olarak kalır.

Arap yazısının, öğrenilmesi hiç de kolay birşey değildir; Osmanlı Türkçesinde imlâ ve telâffuz arasındaki İngilizce'dekinden daha geniş farklılık, onun güçlüklerini daha da arttırmıştır"⁵. diyerek, Arap harflerini kullanmamızı eleştiriyordu..

Bu durumların da etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, okur-yazarlık oranı yükseltilememiştir. Hele İstanbul dışındaki kentlerde, okuma yazma oranı son derece düşüktür. Kent ile kırsal kesim arasında okur-yazarlık bakımından büyük bir uçurum vardır. 1927 sayımına göre; 13.648.000 olan Türkiye genel nüfusunun, 10.516.000'lik zorunlu eğitim çağındaki bölümünden ancak 1.112.000'inin okuma yazma bilmesi, durumun ne denli acı olduğunu açık kanıttır⁶. Genel nüfusun okuma yazma oranı % 8.16'dır⁷. Okur yazarlık oranının düşük olması, eğitim düzeyinin düşük olmasına, bu durumda, üretim düşüklüğüne ve yaşam düzeyinin düşük olma-

4 T.C. Tarih IV, Devlet Matb., İst., 1931, s. 421.

5 Lewis, B.; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev.: Metin Kırıralı, Ank. 1970, s. 421.

6 Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE, Ank. 1976, s. 29.

7 Glasneck, Johannes; Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Ank. 1976, s. 249.

sına neden oluyordu. O yıllarda, Kitle iletişim araçlarının ve eğitim sisteminin, büyük ölçüde yazılı kaynaklara dayalı olması, çağın gelişmelerinden yararlanabilmek için, okur-yazarlığı zorunlu hale getiriyordu.

Bu durum, Türk aydınları arasında bilindiği içindir ki, Tanzimat sonrasında, okuma-yazma başta olmak üzere, eğitim konusu üzerinde durulmaya başlandı. Okur-yazarlığın halk arasında daha yaygın hale getirilebilmesi için, Arap harflerinin ve imlâ kurallarının "ıslâh" edilmesi istendi. Bu konuda çeşitli öneriler ve çözüm yolları savunuldu. Ancak, bu çözüm yollarının yetersizliğine de dikkat çekilmekte gecikmeyen aydınlar, Arap alfabesinin bütünüyle değiştirilmesini ileri sürerek, bu alfabenin yerine, Lâtin alfabesini kabul etmenin daha olumlu bir yol olacağını, kamuoyuna benimsetmeye çalıştılar. Bu çözüm yoluna karşı çıkanlarla aralarında çetin tartışmalar oldu. Bazı "ıslâh" yolları denendi ise de, istenen olumlu sonuca ulaşamadı. Nitekim, Cumhuriyet'in ilânından sonra, yazının değiştirilmesi konusu yeniden gündeme geldi. Bunun bir sonucu olarak, 1 Kasım 1928'de, Lâtin kökenli harfler, "Yeni Türk Harfleri" olarak kabul edildi.

İncelememizde, bu gelişime, yeni harflerin getirdiği kolaylıklara ve Cumhuriyet dönemi Türk eğitiminin amaçlarına, ana hatları ile değinmeye çalışacağız.

I. Yazı Değişimine Kadar Halkın Eğitim Durumu

Eğitim, bir toplumun gelişmişlik düzeyinin aynasıdır dersek, konuyu pek abartmış sayılmayız. Çünkü, gelişmiş toplumlarla, gelişmekte olan ve geri kalmış toplumların eğitim düzeyleri incelenirse, birincilerin, eğitimden, kalkınmada daha çok yararlandıkları kolaylıkla anlaşılabilir.

Batıda "Education", bizde de yakın zamanlara kadar "Maârif", adı verilen bu kavramın en genel anlamı; herhangi bir konuda bilgi kazandırma işidir. Ünlü düşünür J.W. Goethe; "Bir şeyi doğru bilmek ve tatbik etmek; insana yüz çeşit yarım bilgiden daha yüksek bir eğitim kazandırır. Düşünmeyi fiilde ve fiili düşünmede sınımayı hayat kanunu yapan bir kimse hata işleyemez; işlerse çabucak doğru yolu bulmaya muvaffak olur. Hayat ve hürriyete lâyık olanlar, bunları her gün yeniden kazanmak zorundadırlar." diyor⁸.

⁸ Taylak, Muammer; Eğitimin Kalkınmamızdaki Rolü ve Eğitim Kurumlarının Yeniden Düzenlenmesi, Ank. 1970, s. 3.

İngiliz düşünür Bertrand Russel da günümüzde üç eğitim düzeni olduğunu belirterek; bunlardan birine göre; eğitimin amacının, yetiştirme olanakları sağlamak ve engelleyici etkileri ortadan kaldırmak; ikincisine göre; "Bireye kültür vermek ve yeteneklerini mümkün olan en geniş ölçüde geliştirmek; üçüncü kurama göre de eğitimin amacının, "Bireye olan yararından çok, topluma olan yararının göz önünde tutulması" gereğine dikkati çekmektedir⁹.

Okuma-yazma öğrenmek, yazılı eğitime başlamanın zorunlu şartlarından biridir. Çünkü insan belleği öğrendiği bilgileri istediği anda ve bütün ayrıntılarıyla hemen tekrarlama, özelliğini gösteremez. Bu nedenle, sık sık yazılı kaynaklara başvurmak zorundayız. Eğitim bilimcilerin de belirttikleri gibi, eğitim, bir toplumun bütün kişilerinin geçmesi zorunlu olan bir köprüdür. Bundan dolayı, eğitim denildiği zaman, aklımıza yalnızca okuma-yazma çağındaki insanlar gelmemelidir. Çünkü eğitim, belli yaşları değil, fakat aynı zamanda, bütün toplumu içine almalıdır. Bu durumu gözönünde bulunduran toplumlar, okuma-yazma çağını geçen insanlarını da eğitebilmek için büyük çaba göstermişlerdir. Bu çalışmalar, Yazı Devrimi öncesinde bizde de uygulanmaya başlamış, fakat istenen sonuçlara ulaşamamıştır.

Halk eğitimi, bir toplumun gelişmesinde önemli bir etkidir. Bu eğitimin amacı; "...Evvla okuma-yazma bilmemenin giderilmesi ve bundan fazla olarak vatandaşlara, günlük, meslekî, hayat ve sosyal yaşayış hakkında; toplum hayatının üzerine oturduğu değerler etrafında kuşatıcı, toplayıcı fikirler vermektir.

Ancak bu sayededir ki, fert ve topluluklar, bilginin ışıklı yolu üzerinde bir hedefe koşan müttehit, mütecanis birlikler olma şuûruna ererler"¹⁰.

Eğitimin önemi bilindiği içindir ki, her toplum gibi, Türkler de, bu konuya gerekli önemi vermişler ve tarih boyunca çeşitli eğitim kurumları aracılığıyla halkı eğitimeye çalışmışlardır. Ancak bu çalışmaların, farklı zamanlarda gösterdiği gelişmelerin yeterli olduğunu söylemek oldukça zordur.

9 Russell, Bertrand; Eğitim ve Toplum Düzeni, Çev: Nail Bezel, Ankara, 1976, s. 13.

10 Daver, Bülent; "Halk Eğitimi", Kültür Dünyası, Sayı: 13 (Şubat 1955). s. 8.

A- Cumhuriyet Öncesi Halk Eğitim Kurumları ve Okur-Yazarlık Durumu:

Türk halk eğitimi tarihinde önemli yeri olan kurumların başında;

- a) Medrese ve kitaplıklar,
- b) Ahîlik, tekke ve zaviye dediğimiz kurumlar,
- c) Orduda uygulanan devşirme usulü¹¹.

ilk akla gelen eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlarda genellikle uygulanan dinsel ve meslekî eğitim programlarının yanında, halka genel bir formasyon kazandırmak amacı da vardı. Ahîlik teşkilâtı bunun en güzel örneklerindedir. Burgazî Fütüvvetnâmesi'ne göre, buralarda; "...Türkçe Fütüvvetnâme, Kur'an okumak, yemek pişirmek, sema'teganni ve musiki, tarih ve hal tercemeleri, tasavvuf, Türkçe-Arapça-Farsça ve edebiyat..." gibi dersler okutuluyordu¹².

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde, medreselerde ve camilerde halka dinî bilgilerin yanısıra, sosyal yaşamla ilgili bilgiler de veriliyordu¹³. Ancak bu dönemde halkı eğitmek konusundaki girişimler oldukça sınırlı kalmıştır.

Tanzimat'ın Türk eğitim sistemine getirdiği yenilikler inkâr edilemezse de, bu eğitim kurumları geniş halk kitlelerine bir şey kazandıramadığı da bir gerçektir. Gerçi bu dönem sonrasında yapılan küçük çapta çalışmalar vardır. Yusuf Ziya Paşa ve arkadaşlarının, 1865'te Kapalı Çarşı'da çalışan çıraklara, boş zamanlarında, okuma-yazma, hesap ve bazı sosyal bilgiler kazandırmak amacıyla açtıkları "Cemiyet-i Tedrisiye-i İlmiye" bunlara bir örnektir. Bu cemiyet hakkında, Tasvir-i Efkar'da çıkan bir yazıda, elde olmayan sebeplerden dolayı zamanında okuyamayan her sınıf müslüman halka "...akaid-i dîniyeyi talim ile az vakitte mektup, senet, evrak-ı vesaireyi kıraat ve tahrir edecek mertebe tedris-i liyakat ettirmek niyeti hayriyesiyle... Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir"¹⁴. denilerek, derslere iş saatleri dışında devam edileceği ve öğrencilere ders kitapları, kâğıt, kalem gibi gereçlerin parasız dağıtılacağı haber veriliyordu.

11 Ergün, Mustafa; Halk Eğitimi Nedir? Türkiye'de Halkevlere, DTCF Pedagoji Kürsüsü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, Ankara, 1970, s. 64.

12 Abdülbâki Gölpınarlı; Burgazî Fütüvvetnamesi, cilt: XV, s. 65. Nakleden: Refik Sorkut, Orta Yol Ahilik Ankara, 1973. s. 102.

13 Gedikoğlu, Şevket; Halk Eğitimi, Ank. 1953, s. 70.

14 Köymen, Nusret; Demokrasiyi Kurtaralım, Demokrasiyi Kurtaracak Halk Eğitimidir, İst., 1952, s. 82-83.

Daha sonra bir kaç yerde şubeler açan bu cemiyete, 1865-1866 yılları arasında, 1129 kişi devam ederek, 723'ü belge almıştır. Bu eğitim kurumu 1874'te, Maârif Nazırı Münif Paşa tarafından kapatılmıştır¹⁵.

II. Meşrutiyet'ten sonra, 1909'da açılan Dârüşşafaka'nın amacı da, "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye"nin aynıdır. Burada da "okumak, yazmak, basit hesap bilgileri, tarih, coğrafya ve biraz da medenî ve memleket hakkında bilgiler" öğretmek, programın temel çerçevesiydi¹⁶. Bu cemiyetin yanısıra, Beşiktaş İlim Derneği (1869), İttihat ve Terakki Fırkası (1910), Türk Ocağı (1911) gibi kuruluşlar da, gece kurslarıyla halka; Kur'an, hesap, okuma-yazma, muhasebe, coğrafya, tarih konularında dersler vermişlerdir. Hatta bu tarihlerde, İzmir Öğretmen Okulu Müdürü Ethem Nejat Bey, "Terbiye-i İptidâiye Islâhâtı" adındaki bir broşürde, halkı eğitimek için "Gezici Halk Okulları" kurulmasını öneriyordu¹⁷.

1910'da kabul edilen "Tedrisât-ı İptidâiye Kanunu" ile, eğitim çağını geçmiş yetişkinlerin eğitilmesi için, 1913 yılında harekete geçildi.

1914'te ise, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), verdiği bir konferansta eğitimin önemine değinerek;

"Halkın çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını kurtarmak, gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, azmini ve teşebbüslerini canlandırmak gerektir"¹⁸. diyordu.

Bütün bu iyi niyet çabaları sonucunda kurulan ve halka faydalı olma amacını güden eğitim kurumlarının yaptığı çalışmalara karşılık, Osmanlı yönetiminin Cumhuriyet'e aktarabildiği okur-yazar oranı % 5'in üstünde değildir¹⁹.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yeni yönetimin, eğitim konusuna ağırlık verdiğini görüyoruz. Nitekim Maârif Vekili İsmail Safa'nın bu konuda illere bir tamim gönderdiğini ve Kaymakam Feyzullah Sait (Ülkü)'nün önerisiyle de, "Maârif Vekâletine bağlı "Halk Terbiyesi Bürosu" kurulduğunu ve bundan sonra da halk eğitimi işinin 3087 sayılı kanunla resmîyet kazandığını anlıyoruz²⁰.

15 a.g.e., s. 83.

16 a.g.e., s. 86.

17 Geray, Cevat; Halk Eğitimine Giriş; Ank. 1970, s. 99-100.

18 a.g.e., s. 71.

19 Gedikoğlu, a.g.e., s. 71.

20 a.g.e., s. 77.

1927-1928 yılları arasında, halkın eğitilmesi için "Halk Dersaneleri" adı verilen ve sayıları 3304'ü bulan dersanelerde ise, toplam olarak 64.302 kişiye okuma-yazma öğretiltiğini biliyoruz²¹.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bu çalışmalarına karşın okur-yazarlık oranı çok düşüktü. Şöyleki; 1927 yılı sayımlarına göre, 13.648.000 olan Türkiye genel nüfusunun 10.516.000'i okur-yazar olması gereken çağdadır. Ancak bu sayının 1.112.000 kadarı okuma-yazma biliyordu. Bu nüfusun 5.354.000'ini kadınlar oluşturuyordu ve bunların sadece 267.000'i okur-yazardı. Geri kalan 4.895.000'i oluşturan erkeklerin de 840.000'inin okuma-yazması vardı²².

Okur yazarlık oranı genel olarak erkeklerde % 13 olmasına karşın, kadınlarda bu oran % 4'tür. Genel nüfusun okur-yazarlık oranı da % 8.16 olup, bu oranın % 6'sını eski harflerle okur-yazar olanlar, geriye kalanını da öteki dillerde okuma-yazma bilenler meydana getiriyordu²³. Bu oran şehir ve köyler arasında çok dengesizlik gösteriyordu. Örneğin; şehirlerde genel olarak % 30.04, köylerde % 5.97 olup, İstanbul ili köylerinde % 21.47, Edirne'de % 6.22, Samsun'da % 6.03, Sivas'ta % 4.98, Konya'da % 5.97, Ankara'da % 4.91, Urfa'da % 1.94, Mardin'de % 1.56 ve Amasya köylerin de ise; % 0.73 dolayındaydı²⁴. Oysa aynı yıllarda (1928'lerde) Almanya, Avusturya, Baltık ülkelerinde okur yazarlık oranı % 99'u²⁵; 1930'larda Rusya'da % 67'yi (bu oran 1939'da % 90'a yükselmiştir²⁶. 1920'li yıllarda ABD'de okur-yazarlık oranı da, % 94'ü bulmaktaydı²⁷.

Bu durumu düzeltmek amacıyla çözüm yolları aranmaya başlandı. Ve Türkiye'ye ünlü eğitimciler davet edildiler. Nitekim eğitim konusunda görüşlerinden yararlanılmak üzere yurdumuza davet edilen ABD'li eğitimci John Dewey, hazırladığı raporda; özellikle iş eğitimi ve halkın eğitilmesi konusuna değinerek;

"Şunu da teklif ederim; bilhassa ziraî tedrisâtı ve ikmâl tedrisâtı, halk mektepleri ve iktisadî teâvünü gibi meseleleri tetkik etmek

21 Geray, *a.g.e.*, s. 100.

22 Kodamanoğlu, Nuri; *Türkiye'de Eğitim* (1923-1960), Ank. 1964, s. 31.

23 Glasneck; *a.g.e.*, s. 249.

24 Başgöz, İ.; Wilson, Howard E; *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ank. 1968, s. 117.

25 Metinel, Enver; "Avrupa'daki Halk Eğitimi Çalışmalarına Toplu Bakış", *Halk Eğitimi Bülteni*, Cilt: V, Sayı: 27, 1971, s. 6-7.

26 Koç, Şükrü; *Emperyalizm ve Eğitimde Yabancılaşma*, Ank. 1970, s. 34.

27 Ergün, *a.g.e.*, s. 29.

üzere Danimarka'ya bir komisyon göndermelidir. Benim fikrimce mektepler, fikrî intibâh kadar sınaî intibâhında merkezî olmalıdır. . .” diyor ve Danimarka Halk okullarının örnek alınmasını tavsiye ediyordu²⁸. (1928-29 yıllarında eğitime başlayan Millet Mekteplerinde Danimarka Halk okullarının etkisi açıkça görülmektedir).

Gerçekten de gelişmiş Avrupa ülkelerinde, ABD ve Rusya'da yapılan eğitim çalışmaları sonucunda büyük bir gelişme sağlanmıştı. Bir yazar Danimarka'yı, 1870-1880 kıtlığından halk eğitiminin kurtardığını söyleyecek, kadar ileri gitmişti²⁹.

Bu konuda yapılan araştırmalar da, ileri sürülen düşünceleri doğrulamaktadır. Örneğin: Rus ekonomisti Strumilin 1918'de başlattığı araştırmalardan şu sonuca varmıştır:

“Üç yıllık okul eğitimi emekçiye, üç yıllık fabrika stajından daha faydalıdır. . . Bir yıl öğrenim görmüş bir emekçi, hiç öğrenim görmemiş bir emekçiden, % 15 daha fazla kazanmaktadır. Aynı emekçinin verimliliği, ikincisinden % 30 daha fazladır”³⁰.

Öte yandan ABD ekonomisinin 1929-1957 yılları arasındaki gelişmesinde, eğitimin payını hesaplayan T. Schultz'da, “. . . Emegın geliri yılda 71 milyar dolar arttıysa, bunun 61.4 milyar dolarını eğitimin gelişmesine borçludur”³¹. sonucuna varıyordu.

Kısacası; Cumhuriyet'in daha ilk yıllarından itibaren Atatürk ve arkadaşlarının üzerinde en yoğun çalıştıkları konuların başında eğitimin gelmesinin nedenlerinden biri, hızlı gelişme isteğinden kaynaklanıyordu. Okur-yazarlığın çabuk yayılabilmesi için de kolay ve basit bir abeceye ihtiyaç vardı.

B- Cumhuriyet Öncesinde, Arap Harfleri'nin Değiştirilmesi Konusunda Görüşler ve Tartışmalar:

Arap alfabesinin Türk diline yeterince uymamasına karşın, bu alfabenin Türkçeyi ifade edemediği çok eski tarihlerden itibaren vurgulanmaya çalışılmıştır. Arap alfabesinin bu konudaki yetersizliğini ilk defa dile getirenlerden biri XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi

28 Dewey, John; *Türkiye Maârifî Hakkında Rapor*, Seri: B, No: 1, 1939.

29 Nûsret Kemal; “Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı?”, *Ülkü*, Cilt: III, Sayı: 18, 1943.

30 Akakça, Bedri; “Eğitim Ekonomisi”, *İmece* cilt: IV, Sayı: 35, s. 28.

31 *a.g.m.*, s. 28

olmuştur³². Dilin sadeleşmesi gereği Tanzimattan önce ortaya atılmasına karşılık, bu doğrultudaki çalışmalar pek azdır. Tanzimatçıların halkla bir iletişim kurma çabası, dil yanında abece ve yazım sorunlarını da gündeme getirdi. Yazı diliyle, konuşma dili arasındaki ayrılığı kaldırmak, Tanzimatçıların amaçlarından biri oldu. Arap harflerinin “intisâr-ı maârifeye vasıta-i kaviye olan (bilginin yayılması için en güçlü araç olan) basım için de elverişli olmadığı anlaşılmıştı. Yazı dili konuşulan dilden o denli ayrılmıştır ki, aydınlar bile bu dili anlayamaz duruma gelmişlerdi”³³.

Tanzimat Fermanının öğretimle ilgili bölümünde, mahalle mektebinde öğrenime başlayan çocukların 6-7 yıl gibi uzun bir süre, Arap harflerini öğrenmeye zaman harcadıkları halde, “harekesiz yani ünlü işaretleri olmayan bir mektubu doğru dürüst okuyamadıkları” ve onları okutan öğretmenlerin durumunun da pek farklı olmadığı belirtiliyordu³⁴.

Bu nedenle, Tanzimat dönemi aydınlarından “Cevdet Paşa, Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Türkçenin sadeleşmesini savundukları gibi, Divan edebiyatı yanında, yeni bir Türk edebiyatının da temelini” ortaya attılar³⁵. Hatta Ali Suavi daha da ileri giderek, “Lisân-ı Osmanî” tabirinin bir politika tabiri olduğunu, bunun doğrusunun “Lisân-ı Türkî” olduğunu ifade ettikten başka, Türkçenin, dünyanın en eski ve en zengin dillerinden madut bulunduğunu; Türkçeden, Farsça, Arapça kaidelerin atılması icabettiğini, ezanın, hutbelerin ve namaz surelerinin bile Türkçeleştirilmesi gerektiğini savundu³⁶.

Avrupa’da gelişen milliyetçilik hareketlerinde, dilin millet olma üzerindeki etkisi kabul edilmişti. Osmanlı Türk aydınlarında da, Tanzimat’la başlayan ancak yeterince açıklık kazanmayan milliyetçilik düşünceleri, bu konuda onları Türk dili, tarihi ve kültürü üzerinde çalışmalar yapmaya zorlamıştı. Bu dönemde, Osmanlılık sloganı ile hareket edilmesine karşın, bu üç konudaki görüşler daha sonraki

32 Arıkan, Zeki; “Türk Yazı Devrimi ve İzmir Basınına Yansıması”, *Uluslararası Atatürk Konferansı*. (9-13 Kasım 1981), Cilt: 1, İst, 1981, sıra no: 8.

33 a.g.m., s. 2.

34 Buluç, Sadettin; “Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları”, *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ank. 1981, s. 45-48.

35 Karal, E. Ziya; *Osmanlı Tarihi*, cilt: VII, İslahat Fermanı Devri (1861-1876), Ank., 1977, s. 293.

36 a.g.e., s. 293.

dönemlerde Türkçülere ilham kaynağı olmuştur. İşte dil ile birlikte abece sorunu da bu çalışmalar içinde yer almaya başlamıştır.

Bu konuda ilk atılımları Münif Paşa 1862'de "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye"de verdiği bir konferansta yapmıştır. "Arap alfabesinde değişiklik veya Lâtin harflerinin getirilmesi olmak üzere, iki ayrı görüş" önerilmişse de³⁷, bu öneriler ilgi görmemiştir. Ayrıca 1863'te İstanbul'a gelen Azerbaycanlı Türk, Mirza Feth Ali Uhundof da, "Lâtin el yazısına benzeyen, Arap yazısından noktaları kaldıran ve bütün harfleri birbirine bitişiren bir yazı dizgesi ortaya atmıştı... Çok daha güç, çok daha çetrefil bir yazıdır bu. Uhundof'nun ileri sürdüğü ikinci bir yazı dizgesi daha vardır. Bu yazı dizgesi, yanlışlıkla bir çok kaynaklara Lâtin yazısı diye geçmiştir. Gerçekte Lâtin yazısı değil, Kiril yazısına dayanır. Gerçekte bu yazı dizgesi de oldukça kullanışsızdı, karışık bir yazıydı. Bir sözcüğü yazabilmek için, önce Arapça'daki yazılışını bilmek, sonra da bu yazıya çevirmek gerekiyordu"³⁸.

1863-1864 de ise, "Cemiyet-i Tedrisiye adlı okulda hareketli, yeni Arap harflerinin okunmasını kolaylaştıracak işaretlerle kitap basılıp okutulması denendi"³⁹.

1868'de Binbaşı Ömer Bey ile, Menemenlizâde Tahir Bey adındaki iki subay, Lâtin harflerinin kabul edilmesini savundular⁴⁰. Yine aynı tarihlerde, aslen Polonya göçmeni olan Mustafa Celâlettin Paşa (Konstanty Borzecki) oğluna yazdığı mektuplarda Lâtin harflerini kullanıyordu⁴¹.

1869'da Terakki gazetesi yazarı Hayrettin Bey de, "Maârif-i Umûmiye" adlı makalesinde "...Doğrudan doğruya Lâtin yazısını almak gerektiğinden söz ediyor, içinde bulunduğumuz güçlükleri ancak Lâtin yazısı ile aşabileceğimizi belirtiyor, böylelikle yüzde iki, üçü geçmeyen okur-yazar sayısını kısa bir sürede arttırabileceğimizi ileri sürüyordu"⁴².

37 Akgün, Seçil; "Atatürk ve Yazı Devrimi", *ODTÜ İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, (1982), Ankara, s. 157-171.

38 Canpolat, Mustafa; "Arap Yazılı Türk Alfabesinin Gelişmesi", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ank. 1981, s. 49-54.

39 Tansel, F. Abdullah; "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri" (1862-1884), *Belleten* cilt: XVIII, s. 223-249, sayı: 65-68.

40 Agah, Sırrı Levend; *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları*, Ank. 1949, s. 174.

41 Başgöz, a.g.e., s. 113.

42 Canpolat, a.g.m.

Ayrıca Hayrettin Bey makalesinde; “Türklerin harflerini cetlerinin bir eser-i bergüzidesi (seçkin bir yapıtı) ve milliyetlerinin bir alâmeti saydıklarına” değinerek, kullanılan Arap harfleri değiştirilmedikçe, “Terakkinin müşkil olacağı, bu harflerle okuma-yazma öğrenmenin fazla zamana ihtiyaç gösterdiği, bu sebeple riyaziyat, hikmet, coğrafya, kimya vb. fenlerin tahsiline vakit kalmadığını” vurgulamakta; Rusların bile harflerini değiştirdiklerini yazmaktaydı⁴³.

1869’da Namık Kemal ile, İran’ın İstanbul elçisi Melkum Han arasında yapılan tartışmalarda, Namık Kemal’in harflerin değiştirilmesine değil, ıslâhına taraftar olduğunu görmekteyiz. Yine aynı yıl İstanbul’da, “Terakki” ve “Ruzname-i Ceride-i Havadis” arasında, “Arap harflerinin ıslâha muhtaç olduğu, Lâtin harflerinin okuma-yazmayı kolaylaştırdığı” yolunda bir tartışma başlattıklarını biliyoruz⁴⁴.

Münif Paşa da, aynı yıllarda Arap alfabesi kullanmamızı eleştirerek, “Manâları bilinmeyen bazı kelimeler, bilhassa hasisimlerin kıraatinin imkânsızlığı üzerinde durur; dilimizde Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin çokluğu ise, okuma-yazma meselesini büsbütün güçleştirmektedir. Büyük harflerin mevcut olmaması, hasisimlerin diğer kelimelerden ayıramamak mahzurunu tevli ediyor”. diyerek, Avrupa’da altı yedi yaşlarında erkek, kadın, uşak ve amelelere kadar herkesin kolaylıkla okuyup yazma öğrenebilmesinin nedenini, Lâtin harflerinin kolay olmasına bağlar⁴⁵. Münif Paşa, yazımızın öğrenmesindeki zorluklar nedeniyle, “Halkın fikren terbiyesi mümkün olamamaktadır. Harflerimiz maârifin neşrine en kuvvetli vasıta olan tâbi sanatı için de elverişli değildir; sair milletler otuz-kırk harf sayesinde istedikleri eseri basabildikleri halde, biz de nesh yazı ile bir kitap basabilmek, bunun iki üç misli hurufa ihtiyaç gösterir”⁴⁶. diyerek, Arap harflerinin öteki zorluklarını belirtmektedir.

II. Abdülhamit döneminde, Sadrazam Sait Paşa’nın, Maârif Nâzırı Mustafa Paşa’ya yazdığı bir emirde, “uzun cümlelerin lüzumsuz edatların ve tabirlerin bırakılıp atılması konusunda çalışma yapılmasını istemektedir. Hatta bu konuda 1879’dan sonra yapılan çalışmalar için ulemânın fetvası bile alınmıştır⁴⁷. İran ulemâsından alınan

43 Tansel, *a.g.m.*

44 *a.g.m.*

45 *a.g.m.*

46 *a.g.m.*

47 Karal, *Osmanlı Tarihi. VIII. cilt, s. 404.*

bir fetvada mevcut harflerin ıslah edilebileceği ve hatta değiştirilebileceği belirtilmekteydi. Bu fetvanın etkisiyle beliren Lâtin harflerinin kabulü konusundaki görüşlere, Sultan II. Abdülhamit bile taraf çıkmıştır⁴⁸. Ancak bu tartışmalar olumlu bir sonuç vermemiştir.

Harfler konusunda ilk resmi girişim 1909'da Maârif Nezaretinde kurulan "İmlâ Komisyonu" tarafından yapılmıştır. Daha sonra yarı resmi bir girişim de Recaizâde Mahmut Ekrem Bey'in öncülüğünde 1911'de kurulan "İslâh-ı Hurûf Cemiyeti" adlı dernekçe yapılmıştır. Bu kurul adına Recaizâde Ekrem Bey imzasıyla yayınlanan bir bildiriye, "Arap elifbasının yazılış ve öğrenilişindeki güçlükten söz edilerek, bu müşküllerin de ilmî bir surette (tadil ve ıslâh suretiyle) halledilmesinin "en önce düşünülecek bir emr-i ehem" olduğuna dikkat çekilmiştir⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ortaya atılan harfler konusu, çok tartışılan bir konu olmuştur. Harflerin ıslâh edilmesi ya da değiştirilmesine karşı çıkanların hareket noktaları, genellikle "dinsel ve geleneksel" kökenlidir. Örneğin, 1910 yılında Tiranlı bir Arnavut olan Mehmet adında birisi, "yalnızca Arnavutluk'ta Lâtin yazısının kullanılması için sadrazamlığa başvuruyor... Sadrazamlık yazıyı Şeyhülislâmlığa havale ediyor. Şeyhülislâm Sinop Mebusu Müftü Hasan Fehmi Efendi de, bunun hiç bir biçimde olamayacağını, Kur'anın Lâtin yazısıyla yazılamayacağını, dolayısıyla Lâtin yazısının hiç bir İslâm ülkesinde kullanılamayacağını belirten bir fetva veriyor"⁵⁰. Hatta verilen fetvada daha da katı bir tavır alınarak, "Lâtin harflerinin kabulüne değil, Arap harflerinin kullanılmakta olan şekillerinden başka şekillerde yazılmasına dahi müsaâde..." edilmeyeceği belirtiliyordu⁵¹.

1911'de Kılıçzade Hakkı, Hüseyin Cahit ve "Mektep" dergisi çevresinde birleşen öteki yazarlar, Lâtin yazısını kabul etmek düşüncesini bir yana bırakarak, Arap harflerinin "ıslahı" üzerinde durmuşlardır. Ancak Kılıçzâde Hakkı ile Hüseyin Cahit fırsat buldukça Lâtin yazısını savunmayı da ihmal etmemişlerdir⁵².

1913'de "hurûf munfasıla" (bitişmeyen harfler) konusu Tanin, Gazetesi'nde geniş olarak yer almıştır. Buna göre, "her harf bitştirilmeden

48 a.g.e., s. 404.

49 Ülkütaşır, M. Şakir; *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ank. 1973, s. 33.

50 Canpolat, a.g.m.

51 Ülkütaşır, a.g.e., s. 33.

52 Canpolat, a.g.m.

ayrı ayrı yazılacak ve dizgi işlerinde de kolaylık sağlanmış olacaktı⁵³. Nitekim Ahmet Hikmet ile Celâl Esad'ın önerilerinden hareketle ortaya attıkları bu düşünce doğrultusunda, Tanin gazetesine 1913'te bir alfabe yayınlanmış, daha sonra da, bu harflerle her gün bir ya da bir kaç yazı, bunu izlemiştir. Ancak yeni yöntemin de buna pek ilgi görmediği anlaşılmaktadır. Aynı yılda, Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasıyla, "Hurûf-u munfasıla"nın telgraf işlerinde ve orduda bazı yazışmalarda kullanıldığını ancak, savaş sırasında bu uygulamaya son verildiğini öğrenmekteyiz⁵⁴.

"Enveriye" adı ile bilinen bu yeni biçimde, "Arap Harfleri. seslilerle çoğaltılıp tek tek yazılmakta idi"⁵⁵.

Bütün bu girişimler sırasında, İctihat Dergisi sahibi Abdulah Cevdet, Celâl Nuri (İleri) Hüseyin Cahit, (Yalçın) Kılıçzâde Hakkı, Milâslı İsmail Hakkı, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Lâtin harflerinin kabul edilmesi konusundaki çabalarını sürdürmüşlerdir⁵⁶. Hatta bu konudaki yazılarından dolayı Kılıçzâde Hakkı ile Celâl Nuri'nin çıkardığı "Serbest Fikir" dergisi bir ara yönetim tarafından kapatılmıştır⁵⁷. Ancak bu çabalar gerek o günlerin şartları altında ve gerekse savaşın getirdiği olumsuzluklar içinde kaybolup gitmiştir.

İctihat ve Terakki döneminde hız kazanan Türk Milliyetçiliği düşüncesinin bir sonucu olarak dönemin aydınları arasında, kültürün en önemli ifade ve anlaşma aracı olan dilin ve yazının "millileştirilmesi" gibi bir eğilime açıkça rastlıyoruz. Dönemin en önemli düşünürlerinden olan Ziya Gökalp, özellikle dil konusunda, Arapça'ya karşı Türkçe'yi savunanların başında yer almış ve "farzu muhal olarak bir takım müstebitçe kanunlarla İstanbul ahalisi, bu acaip yazı diliyle konuşmaya başlamış olsaydı bile, bu yazı dili gerçekten millî dil olmazdı" diyerek, bütün Türkiye'ye, bu dilin zorla kabul ettirilemeyeceğini savunmuştu⁵⁸.

II. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Çalışmalar

A- Atatürk'ün Eğitim ve Harfler Hakkındaki Görüşleri:

Atatürk, Arap harflerinin okuma-yazmadaki zorluklarına daha

II. Meşrutiyet öncesinde dile getirerek, bu harflerin değiştirilmesi

53 Canpolat, a.g.m.

54 a.g.m.

55 Akgün, a.g.m.

56 a.g.m.

57 Atay, Falih Rıfki; *Çankaya*, İst., 1984, s. 563.

58 Gökalp, Ziya; *Türkçülüğün Esasları*, 5. Baskı, İst. t.y. s. 102.

gerektiğine dikkati çekmişti. Bu yıllarda, Bulgar Türkolog Ivan Monolof'a, "Batı medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak, Lâtin kökünden bir alfabe seçmeliyiz"⁵⁹, demişti. Öte yandan I. Dünya Savaşı sırasında da bu tutumunu devam ettirerek, Lâtin harflerine olan ilgisini açığa vurmaktan çekinmemişti. Hatta Çanakkale'den bir kadına yazdığı 13 adet mektuptan birisini de, Lâtin harfleri ile yazdığı anlaşılmaktadır⁶⁰.

Millî Mücadelenin daha ilk günlerinde, Erzurum Kongresi öncesinde, 7-8 Temmuz 1919 gecesi, arkadaşı Mazhar Müfit (Kansu) Bey'e yazdığı notlar arasında "Lâtin harflerinin kabul edileceğine" dair bilgi de, Atatürk'ün harflerin değiştirilmesi konusunu sürekli olarak düşündüğünü, ortaya koymaktadır⁶¹. Bütün bunların yanı sıra Atatürk, 1922 Haziran'ında kendisini Garp Cephesi'nde ziyaret eden Dr. Adnan Adıvar'la yaptıkları bir sohbet sırasında da, Lâtin harflerinin kabul edilmesinden söz ederek⁶², konuya verdiği önemi ortaya koymuştur.

Yine Millî Mücadele'de, 16.VII.1922'de, Ankara'da toplanan Maârif Kongresi'nde Türk Eğitimi konusunda izlenecek olan programdan söz açan Atatürk, gelecek kuşaklara verilecek olan millî kültürün özelliklerini belirtirken; "... Eski devrin hürâfâtından ve evsâf-ı fitriyemizle hiç de münasebâtı olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehâyı millîmizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir... Kültür zeminle mütenasiptir... O zemin, milletin seciyesidir." diyordu⁶³.

27 Ekim 1922'de de, öğretmenlere izlemeleri gereken maârif programının bir taslağını çizerek; "Maârif işlerinde behemehal muzaffer olmak lâzımdır. Bir milletin halâsı hakikisi ancak bu surette olur. Bu zaferin temini için, hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lâzımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir:

59 Kaskatı, Necip; "Atatürk'ün Selânik'teki Hülyaları", *Cumhuriyet*, 19 Ağustos, 1948.

60 Arıkan, *a.g.m.*

61 Kansu, Mazhar Müfit; *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt: I, Ankara, 1966, s. 131.

62 Adıvar, Halide Edib; *Türkün Ateşle İmtihani*, İst., 1962, s. 264.

63 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: II, Ankara, 1959, s. 16-17.

- 1- Hayat-ı içtimâiyemizin ihtiyaca tetâbuk etmesi,
- 2- İcabât-ı asriyeye tevakkuf etmesidir.”⁶⁴

Atatürk, Büyük Zafer'den sonra TBMM'nde konuşurken de, “Efendiler; artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor, ilmi marifet, yüksek medeniyet, hür fikir, hür zihniyet istiyor...” diyor-du⁶⁵. Atatürk yine aynı konuşmasında;

“... Bütün bu hakikatlerin milletçe hüsnü telâkki ve hüsnü hazmedilebilmesi için herşeyden evvel Maârif programımızın, maârif sistemimizin temel taşı cehlin izâlesidir. Bu izâle edilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran birşey ise, geriye gidiyor demektir...”⁶⁶. diyerek, düşüncelerini dile getiriyordu. Hatta aynı yıllarda, bir arkadaşının; “-Şimdi ne yapmak istersiniz? sorusuna da, -Maârif Vekili olarak millî irfanı yükseltmek en büyük emelimdir”⁶⁷ diye, karşılık vermişti.

Atatürk, eğitim konusundaki görüşlerini 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplantı yılını açarken, şöyle belirtiyordu:

“Halbuki, insanlar yalnız maddi değil, bilhassa bu kuvayi maddiyede mündemiç kuvayi mâneviyenin tahtı tesirinde âmildirler. Milletler de böyledir. Kuvve-i mâneviye ise, bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkışaf eder. Binaenaleyh; hükümetin en feyizli ve en mühim vazifesi maârif umûrudur... Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maârif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izâle etmektir. Teferruâta girmekten içtinaben, bu fikrimi birkaç kelime ile tavzihetmek için diyebilirim ki, alelitak (genel olarak) umûm köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlâkî malûmat vermek ve âmal-i erbaayı (dört işlem) öğretmek, maârif programımızın ilk hedefidir”⁶⁸.

Gerçekten de Okuma-yazma öğrenmek, eğitimin ilk basamağını oluşturmaktadır. Ancak okuma-yazma bilen insanlar, daha üst düzeyde bir eğitim almak için hazır durumda sayılırlar. Yeni yönetimin ve aydınların halk tarafından anlaşılabilmesi için; Atatürk'e göre;

64 *A.g.e.*, s. 44.

65 Neşet, Halil; *Büyük Meclis ve İnkılâp*, Ank. 1933, s. 46.

66 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: II, s. 33.

67 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt: IV, İst, 1931, s. 247.

68 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: I, 2. Baskı, Ank., 1961, s. 230.

“Halkı yeni fikirlerle eğitmek lâzımdır ki; aydın kişilerin bu isteklerini benimseyebilsinler. Onları kendi seviyelerine çıkarmalıdır. ...”⁶⁹.

Yukarıda anahatlarını açıklamaya çalıştığım Atatürk'ün düşündüğü eğitim programının, önce 1927'de açılan “Halk Dersaneleri” ve daha sonra da Harf İnkılâbı ile beraber açılan “Millet Mektepleri” ile önemli ölçüde gerçekleştirildiğini görüyoruz.

B- Cumhuriyet Döneminde Arap Alfabesi'ni Değiştirme Girişimleri:

Millî Mücadele zaferle sonuçlandıktan kısa süre sonra, Cumhuriyet yönetimi, her konuda ülkenin içinde bulunduğu sorunlara çözüm getirme çabasını başlattı. Bu amaçla, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arası İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi'nde, çeşitli konular tartışıldı. Bu konular arasında, Arap Harfleri yerine, Lâtin Harfleri'nin kabul edilmesini isteyen ve 3 Mart günü, Kongre Başkanlığı'na verilen bir önerge ilgi çekicidir. Ancak bu önergenin, Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından, “konunun daha çok maârifî ilgilendirdiği” gerekçesiyle, önemsenmediğini görmekteyiz. Paşa, ayrıca bu konudaki görüşlerini de şöyle belirtmişti:

“Acaba bu Lâtince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket her'-ü merce girer. Her şeyden önce, sarfı nazar bizim kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımız, yazılarımız ve binlerce cilt âsârımız bu lisanla yazılmış iken, başka şekilde olan ve hilâfını kabul ettiğimiz gün, en büyük felâkette derhal bütün Avrupa'nın eline güzel bir silah verilmiş olacak. Bunlar âlem-i İslâma karşı diyeceklerdir ki, Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve hıristiyan olmuşlardır. İşte düşmanlarımızın çalıştığı şeytankârâne fikir budur”⁷⁰.

Kâzım Paşa'nın, Lâtin harfleri aleyhindeki bu yazısını, İçtihat'ta Kılıçzâde Hakkı, eleştiren düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

“Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk, hem Müslüman mıyız? Eğer biz yalnız Müslüman isek, bize Arap harfleri ve Arap dili lâzımdır. Ve ilim olarak Kur'an yetişir. Bunun yanında milliyet ve hâkimiyet kavgaları ve davaları yoktur ve olmaz. Eğer Türk isek,

69 İnan, Afet; *T.C. Rejimi ve Türk Devrimi Tarihi*, Ankara, 1970, s. 99.

70 Ökçün, Gündüz; *Türkiye İktisat Kongresi*, Ankara, 1981, s. 319-320.

71 Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 42.

bir Türk harsına muhtacız. Bu hars ise, her şeyden evvel dilimizde başlayacaktır”⁷¹.

Gerçekten de o günler, yeni Türkiye Devleti için çok kritik bir geçiş dönemi idi. Saltanatın kaldırılmasının yankıları halen devam ediyordu. Kaldı ki, İzmir’de, Hüseyin Cahit (Yalçın) in neden Lâtin yazısının kabul edilmediği yolunda Atatürk’e yönelttiği soru da, Atatürk tarafından iyi karşılanmamış ve “Zamanı daha gelmemiştir.” diye cevaplandırılmıştı⁷². Ancak iyi bir “zamanlama ustası” olan Atatürk, her girişiminde olduğu gibi, bu konuda da uygun bir ortamı beklemiştir.

1924 Yılı bütçesinin Maârifle ilgili bölümü görüşülürken söz alan Şükrü (Saraçoğlu) Bey, sözü alfabe konusuna getirmiş ve “. . . Bilgisizliğin baş nedeninin Arap yazısı olduğunu söyleyerek, Lâtin harflerini savunmuştur”⁷³. Aynı yılın 3 Mart’ında ise, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek, eğitim konusunda yeni bir aşamaya girilmiştir. Böylelikle bütün öğretim kurumlarının, Millî Eğitim Bakanlığı’nın çatısı altında ve aynı program etrafında birleştirilmeleri sağlanmıştır. Aynı tarihte Teşkilât-ı Esasiye’ye eklenen bir madde ile (Madde: 37), okur-yazar olmayan kız çocuklarının devlet okullarında ücretsiz olarak ilköğretim görmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Yine 1924 yılında, Berlin’deki Türk öğrenciler, Lâtin harflerinin kabulünü isteyen “Lâtin Harfleri Birliği” adlı bir dernek kurarak, “Yeni Yazı” dergisini çıkarmışlardır⁷⁴.

1926’da Anadolu’daki Türkçü liderlerden Ayaz İshakî, şunları yazıyordu: “Birkaç ay sonra Bakû’da toplanacak kongrede, Lâtin alfabesi kabul edilir ve Rusya Türkleri arasında uygulanırsa, bizim Anadolu Türklerinin önüne de gayet önemli bir hars meselesi çıkacaktır. Bu büyük Türk Milletinin ikiye bölünmesi istikbâlde birbirini anlamama meselesidir”⁷⁵. Kaldı ki, aynı endişe, yani; “Türk memleketleri ve müslümanlar arasındaki bağların kopması” Rusya’da yaşayan Türkler arasında da görülmekteydi⁷⁶.

Aynı yılın Mart ayında Bakû’de yapılan Türkoloji Kongresi’nin ardından, Azerî yazar ve bilgin Uhundof’un “. . . Koltuğu altına

72 Atay, *a.g.e.*, s. 563 ve Ülkütaşır, *a.g.e.*, s. 42.

73 Akgün, *a.g.m.*

74 *a.g.e.*

75 Ayas, İshakî; “Arap ve Lâtin Harfleri”, *Türk Yurdu*, 1926, No: 6, s. 427.

76 Castagné; Lé Congrès de Bakû; *Revue du Monde Muselmanne*, 1926, p. 68, Nakleden: Başgöz, *a.g.e.*, s. 115.

harf inkılâbı konusunda bir teklif alarak İstanbul'a geldiğini ve bu teklifini İstanbul'da ilgili makamlara sunduğunu biliyoruz. Daha sonra ünlü düşünürlerimizin, yazarlarımızın, "Arap harfleri gelişmemize engel oluyor, Arap harflerinin öğrenilmesi büyük gayretler sarf edilmesini gerektiriyor"⁷⁷ diye eleştiri yazıları yazdıklarını, alfabemizin geliştirilmesi ve kolaylaştırılması hakkında birtakım önerilerde bulduklarını biliyoruz!!.

Ancak bu tarihlerde Lâtin harflerinin kabulüne karşı olan bilim adamlarımız'da vardı. Örneğin: Prof. M. Fuad Köprülü, Millî Mecmuası'da çıkan "Harf Meselesi" başlıklı yazısında (1 Aralık, 1926, sayı: 75); "Lâtin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki, garp medeniyetine bu suretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Halbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin (Arap harflerinin) tebdili ve Lâtin Harflerinin kabulüyle kabil olmaz..."⁷⁸. derken,

Prof. Zeli Velidî (Togan) da, Türk Yurdu dergisinde "Türklerde Hars Buhranı" başlığını taşıyan yazısında (Aralık 1926, Cilt: 4 sayı: 24);

"Suret-i katiyyede bilmeliyiz ki, Lâtin hurûfâtının lisanımıza tatbiki imkânsız ve muzurdur... Hurûfât meselesi Lâtin harflerini kabul etmek suretiyle halledilecek olursa, bu yolun bir devlet içerisinde dört, beş aydan fazla ömrü olmaz"⁷⁹. diyordu.

Başka bir yazar Avni (Başman) Bey de Hayat Mecmuası'nda "Lâtin Harfleri Meselesi" adıyla yayınlanan yazısında; (Aralık 1926, sayı: 5)

"Lâtin harfleri taraftarlarımızın mütâlâaları çokça iddialıdır ve meselenin tatbiki ciheti de zannedildiği kadar kolay değildir. Bir defa yazı ve imlâ meselesi sarf meselesine sıkı sıkıya bağlıdır. Türkçenin sarf'ı yapılmadıkça, yazısı ne esaslı surette ıslâh edilebilir, ne de başka bir yazı ile istibdât olunabilir." diyerek, Lâtin harflerinin ikinci bir alfabe olarak "Türkçeye tatbikinin tecrübe edilebileceğini" savunuyordu⁸⁰.

Ayrıca Akşam Gazetesi'nin, aydınlar arasında Lâtin harfleri konusunda yaptığı bir anket sırasında, "Halit Ziya (Uşaklıgil), Da-

⁷⁷ Eren, Hasan; "Yazıda Birlik", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ank., 1981, s. 85-89.

⁷⁸ Ülkütaşır, a.g.e., 54.

⁷⁹ Ülkütaşır, a.g.e., s. 54-55.

⁸⁰ a.g.e., s. 55.

rülfûnun, Tarih ve İnsaniyet Müderrisi Necip Asım (Yazıksız), dilci Veled Çelebi (İzbudak), edebiyatçı-yazar Ali Canip (Yöntem), ve pedagoğ-edebiyatçı İbrahim Alâaddin (Gövsâ) "Arap harflerini savunan" cevaplar vermişlerdi⁸¹.

Ancak daha sonra bu aydınlardan çoğu, yeni harflerin olumlu sonuçlarını gördükten sonra, bu muhalefete son verip, Atatürk'ün bu girişimini övgüyle karşılayacaklardır. Bunlardan Prof. M. Fuad Köprülü, Harf İnkılâbının onuncu yıldönümünde yazdığı bir makalesinde, "Türk dilinin bünyesine hiç uymayan, Türk seslerini ifade edemeyen, bu eksik ve iptidâî alfabe, dokuzyüzyıl dilimize tahakküm etti. XIX. asırda garp medeniyetiyle ve garp fikirleriyle temastan sonra, Arap alfabesinin eksikliği ve iptidailiği, öğrenilmekteki zorluğu yavaş yavaş anlaşıldı; ve bunun neticesi olarak türlü fikirler ortaya atıldı... Atatürk, bu büyük inkılâbı yaparken, acaba ne gibi düşüncelerle hareket ediyordu? Bunu sonradan yavaş yavaş anlayabildik ve anlayabiliyoruz" diyerek; yeni harflerle "Ortazaman Şark kültüründen silkinip muâsır garp kültürü dairesine girmek iradesini" gösterdiğimizi ve bunun yanı sıra, dilimizdeki Arapça ve Farsça kelimelerin giderek azaldığını belirtecekti⁸².

3 Haziran 1927'de Bakû Kongresi'nde oluşturulan Merkezî Komitenin, Moskova'da yaptığı toplantıda, Sovyet Cumhuriyetleri'nden katılan 39 delegenin yanı sıra, özerk bölgelerden gelen delegeler de hazır bulundular. Bu toplantıda Lâtin Alfabesi'nin ne şekilde kullanılacağına karar verildi. Temmuz ayında da, bu karar, Paris'teki bir sergiyle bütün dünyaya duyuruldu. Böylelikle Müslüman Arnavutluk'tan sonra Asya Türkleri de Lâtin alfabesini kabul etmiş oldular⁸³. Bu olay üzerine, Lâtin yazısının müslüman Türkler arasında ayrılık yaratacağını savunanlar da önemli ölçüde tatmin edilmiş oldu.

C- Yeni Türk Harflerinin Kabul Edilmesi:

Türk Harflerinin kabulünün gecikmesindeki nedenlerden biri, yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin içinde bulunduğu durumdur. Rejimin yerleşebilmesi ve yer yer meydana gelen tepkilerin ortadan kaldırılması için, büyük çaba gösterilmiştir. Şeyh Sait isyanı ve İzmir suikastı, bu olumsuzluklardan en önemlileri olarak sayılabilir.

81 *a.g.e.*, s. 54.

82 Köprülü, M. Fuad; "Alfabe İnkılâbı", *Ülkü*, cilt: II, sayı: 67, (Eylül, 1938).

83 Akgün, *a.g.m.*

1928 yılında, Yeni Türk Harflerinin kabul edilmesine kadar geçen süre içindeki olayları, kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1- 8 Ocak günü Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in Lâtin harflerinin önemini belirten bir konuşma yapmıştır⁸⁴.

2- 24 Mayıs'ta 1288 sayılı kanunla Lâtin rakamları kabul edilmiştir.

3- Aynı yılın başlarında Dr. Rıza Nur "Oğuznâme"yi İskenderiye'de Lâtin harfleriyle bastırarak, bu harflerle Türkçe'nin yeterince ifade edilebileceğini kanıtlamıştır.

4- Başbakanlığın, Millî Eğitim Bakanlığı'na 20.5.1928 tarihinde verdiği emir gereğince, Bakanlık tarafından Arap harflerinin yerine, Lâtin esasından alınacak harflerin incelenmesi amacıyla, bir "Dil Encümeni"nin kurulmuştur. Bu encümen; Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan, Macar gibi bir çok milletin alfabelerini inceledikten sonra, 26 Haziran günü, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ilk toplantısını yapmıştır. Bu komisyonda; önceleri üç milletvekili, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan üç temsilcisi, üç de uzman olmak üzere, dokuz kişiye görev verilmiştir. Ancak komisyonun üye sayısı daha sonra ondörde çıkmıştır.

Encümenin üyeleri şu kişilerden meydana geliyordu: Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin (Erişirgil), aynı dairenin üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Falih Rıfkı (Atay), Fazıl Ahmert (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Uzman Ragıp Hulûsi (Özden), uzman İbrahim Osman (Karantay), uzman Ahmet Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), yine Tâlim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Avni (Başman), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmet Rasim, Celâl Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan).

Bu encümen iki rapor hazırladı. Bunlardan "Elifba Raporu"nun raportörlüğünü İbrahim Grandi, "Gramer Hakkında Raporu"nın raportörlüğünü de Ahmet Cevat yaptı. Atatürk de, bu raporlarla çok yakından ilgilenerek, "Dil Encümeni" çalışmalarının bir bölümüne bizzat katıldı⁸⁵.

5- 27 Haziran'da "Alfabe Komisyonu" kuruldu.

84 *Hâkimiyet-i Milliyet*, 11.1.1928.

85 Oğuzkan, Turhan; "Yeni Türk Harflerine Geçişte Atatürk; Bir Devrimcinin Portresi", Boğaziçi Üniv. *Uluslararası Atatürk Konferansı* (9-13) Kasım 1982), İst., 1981. Bölüm: 49.

6- Başbakan İsmet (İnönü) de, Lâtin harfleri komisyonuna girdi. Bu şekilde hükümetin konuya verdiği önem gösterilmek isteniyordu*.

7- Milliyet Gazetesi yeni alfabe kampanyasına başlayarak; Dil Encümeni üyelerinin hazırladığı alfabeyi, 26 Haziran'dan itibaren kullanmaya başladı⁸⁷.

8- Dil Encümeni'nin, Harfler Komisyonu, 17-19 Temmuz toplantılarında, Yeni Türk Alfabeti'nin belirlendiğini ve bu alfabenin adının da Başbakan İsmet (İnönü) Paşa tarafından "Türk Alfabeti" olarak konulduğunu duyurdu⁸⁸.

9- Atatürk, 8 Ağustos günü Sarayburnu Parkı'nda yaptığı konuşmada;

"Bizim ahenktâr, zengin lisânımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmıyan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu almak mecburiyetindediniz... Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmağa mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki; bir milletin, bir heyeti içtimâiyenin yüzde onu, okuma-yazma bilir, yüzde sekseni bilmez nevededir. Bundan insan olanlar utanmak lâzımdır." diyerek, bu milletin utanmak için değil, övünmek için yaratılmış olduğunu belirtti⁸⁹.

10- Dil Encümeni üyelerinden İbrahim Necmi (Dilmen) Bey 11 Ağustos günü, Lâtin harfleri konusunda Dolmabahçe'de bir ders verdi.

11- Atatürk, 16 Ağustos'ta Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, yeni harflerle ilgili telğrafına verdiği cevapta; "Yeni Türk harfleri Türkün meftun olduğu yüksek zekâ ve kabiliyetini inkişaf ettirecektir. Yeni yazımızı tarlalarında çalışan çiftçilerimize, sürüleri başında

* Oysa Başbakan İsmet Paşa, Atatürk'ün kabul ettirmek istediği yeni harflerin, başarısızlığa uğramasından korktuğu için, "çok tereddüt" göstermiş, hatta "mukave-met" etmişti⁸⁶.

86 İpekçi, Abdi; İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, 1981, s. 43-44.

87 Şimşir, Bilâl N.; "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi", *Bellekten*, Cilt: XLIII, s. 106-124.

88 Akgün, a.g.m.

89 *Söylev ve Demeçler*, cilt: II, s. 251 ve 253.

dağlarda dolaşan çobanlarımıza kadar en az bir zamanda teşmil etmeye çalışmak cümlenin vicdan ve millî haysiyet borcudur” diyordu⁹⁰.

12- Atatürk yurt gezilerine çıkarak, yeni harfler konusunda yurttaşlara bilgi vermeye başladı. Örneğin; 25 Ağustos günü, (Yeni Harfler yasal nitelik kazanmadan önce), Tekirdağ'da yeni yazının öğrenilmeye başlamasından duyduğu mutluluğu şöyle dile getirdi:

“Rehber olmadan, henüz millet muallimleri delâlet faaliyetine geçmeden, koca Türk milletinin hayırlı olduğunu kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuûr ve intikal ve bilhassa isticâl göstermekte olduğunu görmek benim için cidden büyük, amma çok büyük saadettir. Bu husus elbette ağıyar için mucib-i hayret olacaktır”⁹¹. 28 Ağustos günü de Maârif Vekili Mustafa Necati Bey'e verdiği cevapta; “Yeni Türk yazısını öğrenmek ve öğretmek hususunda memleketin her tarafında sarf edilen hummalı faaliyet ve mesaiyi derin bir haz ve memnuniyetle müşahade ediyorum. Bu işte, herkesten büyük vazife ve mesuliyeti deruhte eden fedakâr ve çalışkan muallim arkadaşlarımızın işâr buyurulan azimkâr kararları, ayrıca baysi memnuniyet oldu” diyordu⁹².

13- Lâtin harfleri konusunun basında yeniden tartışılması.

14- 1 Eylül'de, yeni Türk harflerinin bazı gazetelerde yayınlanması.

15- 25 Ağustos günü Ankara'da, IV. Öğretmenler Birliği kongresi'nde, öğretmenlerin yeni harfleri öğreteceklerine dair yemin etmeleri.

16- Başbakan İsmet (İnönü) Paşa'nın yeni harfler hakkında Malatya'da halkla konuşması. Başbakan konuşmasında, yeni harflerin kolay bir okuma-yazma aracı olduğuna değinmiş ve şöyle devam etmişti:

“... Bu kadar hayırlı ve kudretli bir tedbirin niçin bugüne kadar geri bırakıldığını, istikbâl münekkîtlilerine anlatmak kolay olmayacaktır. Fakat ben onlara diyeceğim ki; insanlar geleneğe o kadar bağlıdır ki; görenekten ayrılıp ve kati bir karara varabilmek için, Türk Devleti'nin Büyük Gazi gibi türlü tecrübeler ve badireler içinde milletinin hayatîyet ve kudretinin özü gibi yetişmek ve devlet reisi

90 Arıkan, *a.g.m.*

91 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: III, s. 82.

92 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: IV, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, (1917-1938), Ankara, 1964, s. 538.

olduğu halde, köy köy dolaşıp alfabe hocası edecek kadar çalışkan, azimli ve fedakâr bir reisi gelmek lâzımdı⁹³. Oysa İsmet Paşa başlangıçta, harflerin değiştirilmesine karşı çıkmıştı⁹⁴.

17- Millî Eğitim Bakanlığı'nda, öteki bakanlıkların müsteşarlarının 16 Eylül günü, harfler konusunda toplantı yapmaları.

18- Atatürk'ün, 21 Eylül'de yeni harflerle ilgili görüşlerini anlattığı bir yazıyı Başbakanlığa göndermesi.

19- Türk Dili Sözlüğünün hazırlanması için, 26 Eylül'de bir komisyon kurulması.

20- 29 Eylül'de "Yeni Türk Harfleri Marşı"nın yayınlanması.

21- 8-25 Ekim günleri arasında, bütün devlet memurlarının yeni harflerden sınav yapılması.

22- 31 Ekim'de C.H.F'nin alfabe konusunda bir toplantı yapması.

23- Atatürk'ün 1 Kasım günü TBMM'ni açarken yeni harflerden söz ederek;

"Her vasitadan evvel Büyük Türk Milletine, onun büyük emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde, kolay bir okuma-yazma anahtarı vermek lâzımdır (Sürekli alkışlar). Büyük Türk Milleti, cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir (Alkışlar). Bu okuma-yazma anahtarı ancak Lâtin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe, Lâtin esasından alınan Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşlı ilerlemiş Türk evlatlarının, ne kadar kolay okuyup yazdıklarını, güneş gibi meydana çıkarmıştır... Aziz arkadaşlarım; yüksek ve ebedî yadigârınızla büyük Türk Milleti yeni bir nur alemine girecektir"⁹⁵.

Böylelikle Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Yeni Türk Harflerini TBMM gündemine getiriyordu.

Aynı gün, Erzincan Milletvekili Cemil ve Afyonkarahisar Milletvekili Ali Beylerin imzalarını taşıyan bir önerge Meclis Başkanlığı'na verildi. Önergenin gerekçesinde şunlar yazılıydı;⁹⁶.

93 Özerdim, Sami N.; *Atatürk Devrimi Kronolojisi*, İstanbul, 1963, s. 79.

94 Arar, İsmail: "Gazi Alfabesi", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981, s. 147-167. Ve dip not: 86.

95 *Söylev ve Demeçler*, Cilt: I, Ank., 1961, s. 359 vd..

96 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt: 5, (1 Kasım 1928 günlü toplantı) s. 8.

a) Arap harfleri, Türk dil sistemine uymamaktadır. (Çünkü sesli harfleri azdır).

b) Arap Harfleri ile okuyup yazabilmek için, Arapça bilmek zorunludur.

c) Arap harflerini doğru okuyup yazabilmek için, Arap ve Acem imlâ kurallarını bilmek gereklidir.

d) Arap harfleriyle basım yapmanın zorlukları vardır. (Arap harflerini basabilmek için, 600 olan dizgi harflerinin sayısı, yeni harflerle 70'e inecektir).

e) Harf Komisyonu'nun araştırması bize en uygun yazı sisteminin Lâtin harfleri olduğunu tesbit etmiştir.

f) Okur-yazarlığı belirli sınıftan tekelden kurtarmak için, bu harflerin kabul edilmesi gereklidir.

Aynı gün görüşülen kanun önergesi TBMM'de kabul edildi.

D- *Yeni Türk Harfleri Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesi:*

1 Kasım 1928 tarih ve 1353 Sayılı "Yeni Türk Harflerinin uygulanmasına dair" kanunda şu görüşler yer alıyordu:

1- Şimdiye kadar Türkçe'yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine, Lâtin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen (Bu cetvel yazı ekinde verilmiştir). harfler, Türk Harfleri ünvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

2- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren, devletin, bütün daire ve müesseselerde Türk harfleri ile yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

3- Devlet dairelerinin herbirinde, Türk Harfleri'nin devlet muamelâtına tatbiki tarihi 1929 Kânûn-i Sâni'sinin (Ocak ayı) birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, evrak-ı tahkikiye ve fezlekelerinin ve ilâmların ve matbû muamelât cetvel ve defterlerinin 1929 haziranı iptidâsına kadar, eski usûlde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askerî hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziran'ı iptidâsından itibaren Türk Harfleri'yle yazılacaktır.

4- Halk tarafından vâki müracaatlardan eski Arap harfleriyle olanların kabulü, 1929 Haziranının 1. gününe kadar caizdir. 1929 senesi Kânunevvel'inin iptidasından itibaren Türkçe hususî veya resmî

levha, tabelâ, ilân, ve sinema yazılılarıyla kezalik Türkçe husûsî, resmî bilcümle mevkût, gayrimevkût gazete, risale ve mecmuaların Türk harfleriyle basılması ve yazılması mecburîdir.

5- 1929 Kânûn-u Sâni'si iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleriyle basılması mecburidir.

6- Resmî ve hususî bütün zabıtlarda 1930 Haziran'ı iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün idare ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatnâme, defter, cetvel kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziran'ı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve esham ve tahvilât ve pul vesair kıymetli evrak ve hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

8- Bilumûm bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin, bütün Türkçe muamelâtına Türk harflerinin tatbiki, 1929 Kanun-u Sani'sinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki, halk tarafından mezkûr 1929 Haziran'ının iptidasına kadar eski Arap harfleriyle müracaat vâkî olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleriyle basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname, ve talimatname gibi matbuaların 1930 Haziran'ı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında, Türk Harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnurdur.

10- Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

11- Bu kanunun ahkâmını icraya, İcra Vekilleri Hey'eti memurdur⁹⁷.

Yeni Türk Harfleri Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra kürsüye gelen Başbakan İsmet Paşa:

"Hiçbir kanun lâiyhası müzakere olunduğu anda, candan tatbik olunacağına ve büyük neticeler vereceğine, bu kadar yekûn emniyet vermemiştir... Çünkü böyle büyük bir milletin hayatına, fikrî ve mânevî yaşayışına tesir edecek olan esaslı islâh bütün millet içinde, her köşede esaslı olarak işlenmedikçe, teşebbüs edilmek, çok cesaret

97 a.g.e., s. 4.

TÜRK ALFABESİ LEVHASI

Matbaa harfleri		Yazı harfleri	
Büyük harfler	Küçük harfler	Büyük harfler	Küçük harfler
A	a	<i>A</i>	<i>a</i>
B	b	<i>B</i>	<i>b</i>
C	c	<i>C</i>	<i>c</i>
Ç	ç	<i>Ç</i>	<i>ç</i>
D	d	<i>D</i>	<i>d</i>
E	e	<i>E</i>	<i>e</i>
F	f	<i>F</i>	<i>f</i>
G	g	<i>G</i>	<i>g</i>
Ğ	ğ	<i>Ğ</i>	<i>ğ</i>
H	h	<i>H</i>	<i>h</i>
I	ı	<i>I</i>	<i>ı</i>
İ	i	<i>İ</i>	<i>i</i>
J	j	<i>J</i>	<i>j</i>
K	k	<i>K</i>	<i>k</i>
L	l	<i>L</i>	<i>l</i>
M	m	<i>M</i>	<i>m</i>
N	n	<i>N</i>	<i>n</i>
O	o	<i>O</i>	<i>o</i>
Ö	ö	<i>Ö</i>	<i>ö</i>
P	p	<i>P</i>	<i>p</i>
R	r	<i>R</i>	<i>r</i>
S	s	<i>S</i>	<i>s</i>
Ş	ş	<i>Ş</i>	<i>ş</i>
T	t	<i>T</i>	<i>t</i>
U	u	<i>U</i>	<i>u</i>
Ü	ü	<i>Ü</i>	<i>ü</i>
V	v	<i>V</i>	<i>v</i>
Y	y	<i>Y</i>	<i>y</i>
Z	z	<i>Z</i>	<i>z</i>

işidir” diyerek, yeni harflerin kabul edilmesinden duyduğu sevinci dile getirmiştir⁹⁸.

Aynı gün, Maârif bütçesinin 400.000 TL. arttırılmasına ilişkin teklif kabul edilmiştir. Bu para “daha az önemli diğer harcamalardan düşülerek”, elde edilmiştir. Maârif Vekili Mustafa Necati Bey paranın nerelere harcanacağını açıklarken şunları söylüyordu⁹⁹:

- a) Dil Heyeti tarafından basılacak alfabe, imlâ lûgati, v.s. giderlerine,
- b) Dil Heyetinin masraflarına,
- c) Yeni harflerle mektep kitapları basılması ve basılan kitaplara ödül verilmesi, buna benzer yayınların satın alınması ve çoğaltılması için yapılacak harcamalara,
- d) Halk dersaneleri ve Millet Mektepleri için yapılacak türlü giderlere (kitap, dergi, silgi, tebeşir v.s.),
- e) Devlet Matbaası'nın kurulması ve inşa edilmesine (Bu ödenğin az olduğu daha sonra anlaşıldığından dolayı, 200.000 TL daha ödenek çıkarılmasına karar verildi)¹⁰⁰.

Ayrıca yeni harflerin kolay ve çabuk öğrenilmesini sağlamak amacıyla, 1575 sayılı “Gazete Primleri Kanunu” kabul edilerek, 1929–1931 yılları arasında gazetelere prim verilmesi sağlandı. Böylelikle gazeteler daha kısa zamanda, yeni harflerle basım yapma imkânına kavuşturuldu. Bu prim, gazetelerin makine ve öteki basım araç-gereçlerini kısa zamanda yenilemelerini sağlamak için veriliyordu. Prim tutarı, gazetelerin basıldığı makinanın çeşidi ve boyutları göz önüne alındığı için, 300–7000 TL arasında değişiklik gösteriyordu¹⁰¹.

III. Millet Mektepleri'nin Açılması ve Yeni Harflerin Halka Öğretilmesi Konusunda Yapılan Çalışmalar:

Yeni Türk Harfleri'nin kabul edildiği 1 Kasım 1928 günü, Başbakan İsmet Paşa, bu harflerle okuyup-yazma öğretilmesi için;

“Hükümet (yeni harfleri) bütün memlekette, Millet Mektepleri halinde işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayakları

98 a.g.e., s. 9.

99 a.g.e., s. 27.

100 a.g.e., s. 29.

101 *Ayın Tarihi*, Cilt: XXII, Sayı: 73 (1930), s. 6031.

ucuna götürürken kolaylıkla öğretecek, muallimlere kolay tedarik olunacak vasıtalarla, büyük alfabeden tamamıyla istifade etmeleri için bütün mesaisini sarf edecektir..." diyordu¹⁰².

Ayrıca Başbakan 8 Kasım'da, Millet Mektepleri ile ilgili daha geniş bir açıklamada bulunurken şunları da ekliyordu;

"Türk Harfleri'nin bütün vatandaşlara kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilmesi için daha bu sene içinde Millet Mektepleri Teşkilâtı yapacağız. Bu teşkilât, şehir ve köy bütün yurdu kaplayacak, vatandaşların işlerinin, mâişetlerinin en müsait devirlerinde, yazlarında iki aylık yada dört aylık kurslar açılacak, şehirlerde ve köylerde mekteplere, muayyen içtimâ mahallerine gelmeye vakitleri müsait olmayan vatandaşlar için, seyyar muallim teşkilâtı yapılacak; devletin en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün memurları Millet Mektepleri Teşkilâtı'nda ihtiyaca göre çalışacaklar. Reiscumhur Hazretleri Millet Mektepleri Teşkilâtı'nın Umûmî Reisliğini ve Başmuallimliğini kabul buyurmuşlardır. Bu teşkilâtla bir senede, vatandaşın, mâişet hayatındaki yerini sarsmaksızın, geçkin yaşlarda bir kaç yüzbin nüfusu okutabileceğimizi hesap ediyoruz"¹⁰³.

Nitekim Maârif Vekâleti tarafından hazırlanarak, Devlet Şurası'nca incelendikten sonra, bazı değişiklikler yapılan Millet Mektepleri Talimatnamesi, aynı Şura'nın 8.11.1928 tarih ve 9111 sayılı tezkeresiyle, Bakanlar Kurulu'nun 11.11.1928 tarihli toplantısında onaylandı. 24 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi¹⁰⁴.

Yeni Harfleri öğretmek amacıyla açılan Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 1. maddesi, teşkilâtın amacı hakkında şöyle diyor: "... Türk Harflerinin kısa bir zamanda ve kolay bir surette her ferde okuyup yazabilmek imkânını bahşeden mahiyetinden Türk Milleti'ni azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kitlelerini sür'atle okur-yazar hale getirmek maksadıyla, Millet Mektebi Teşkilâtı yapılmıştır."¹⁰⁵ Millet Mektepleri'nin 1929 yılında yeniden düzenlenen talimatnâmesinde ise, bu amacın biraz daha genişletildiğini görmekteyiz. Bu amaçta "halka okuma-yazmanın öğretilmesinin yanı sıra, ona hayat ve geçiminin gerektirdiği ana bilgilerin kazandırıl-

102 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt: 5 (Kasım 1928), s. 9.

103 a.g.e., s. 9.

104 Resmi Gazete, 24 Kasım 1928, Sayı: 1048.

105 Millet Mektepleri Teşkilâtı Talimatnamesi, Ank., 1928.

ması”da yer almıştır¹⁰⁶. Gerçekten de, 1929 yılından itibaren açılan Millet Mektepleri halka, okuma-yazmanın yanı sıra, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi gibi günlük hayatta gerekli olacak dersleri de programına almıştır¹⁰⁷.

Yeni Türk Harflerinin kabulünden sonra açılan Millet Mekteplerinin çalışmaları konusunda vereceğim şu kısa bilgiler, bu eğitim seferberliğinin başarılı olduğunun en açık kanıtları sayılabilir. Millet Mektepleri (A) ve (B) Dersaneleri olmak üzere, iki ad altında çalışma yapmıştır.

1. Millet Mektepleri'nin (A) Dersanelerinin Yaptığı Çalışmalar: Bu dersanelerden 1928-1936 yılları arasında toplam olarak 48.828 adet açılmıştır. Bunlardan 35.975'inde erkekler ve 12.853'ünde de kadınlar okuma-yazma öğrenmişlerdir. Bu dersanelerden 34.818 adedi (kadın ve erkek dahildir) köylerde açılmıştır. 14.010 adedi de şehirlerde açılmıştır. Bu yedi yıllık süre içinde (A) Dersanelerinin erkek öğrenci sayısı 1.376.074'ü bulmuştur. Bu dersanelerde kadın öğrenci sayısı da toplam olarak 729.818'dir. (A) Dersanelerine devam eden kadın ve erkek öğrencilerin genel olarak toplamı ise; 2.105.892'dir¹⁰⁸.

(A) Dersanelerinden okur-yazarlık belgesi alan erkeklerin sayısı; 684.561, kadınların sayısı da : 285.579 olup, her ikisinin genel olarak toplamı: 970.140'tır. Bunların yanı sıra dışarıda özel öğrenim görerek (A) Dersanesinden belge almaya hak kazananların sayısı da, 93.631'i erkek ve 22.388'i kadın olmak üzere, toplam olarak 116.019'u bulmaktadır. Toplam olarak (A) Dersanelerinden okur-yazarlık belgesi alanların sayıları 1.086.159'dur¹⁰⁹.

1927 istatistiklerine göre; kadınlarda okur-yazarlık oranı % 4 iken, bu oranın Harfler değiştiği sonra yapılan çalışmalar sonucunda, 1935 yılında % 10.5'a; erkeklerde ise % 13 olan bu oranın % 29.3'e çıkarıldığı görülmektedir. 1927-1935 yılları arasında kadınlardaki okur-yazarlık oranı % 6.5, erkeklerde ise % 16.3 artış göstermiştir. Bu oranlara belirtilen yıllarda ilkokullardan mezun olanlar da dahil-

106 a.g.e.,

107 Edis, -. Bedri; *Millî Eğitim Düsturu*, Cilt: III, İst., 1949.

108 Albayrak, Mustafa; *Millet Mektepleri (1928-1935)*, A.Ü. DTCF, Mezuniyet Tezi, Ank., 1978. s. 57

109 a.g.t. s. 58.

dir. Ancak bunların oranı % 1.3'ü geçmemektedir¹¹⁰. Genel nüfusta, yıllık ortalama okur-yazar oranındaki artış ise; 2.7'yi geçmektedir.

2. Millet Mektepleri'nin (B) Dersanelerinin Yaptığı Çalışmalar: Bu dersanelere, (A) Dersanelerinden belge alındıktan sonra gidiliyordu. Yani okuma-yazma öğrenmiş olanlara, pratik hayatta gerekli olabilecek basit bilgiler veriliyordu. Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgileri, Yurt Bilgileri, gibi dersler (B) Dersanelerin en önemli dersleri arasında yer alıyordu. Bu dersanelerin açılmasına, 1929 yılında Millet Mektepleri Yönetmeliğinin değiştirilmesinden sonra başlanmıştır. Ve 1929-1936 yılları arasında bütün Türkiye'de toplam olarak 11.301 adet açılmıştır. Bunlardan 4.678'i erkekler için, 1.121'i de kadınlar için öğretim hizmeti yapmıştır. Toplam olarak köylerimizde 5.799 adet (B) Dersanesi açılmıştır.

Şehirlerimizde ise; (B) Dersanelerinden 4.401'ine erkekler, 1.101'ine de kadınların devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bunların sayıları da toplam olarak 5.502'dir. (B) Dersanelerine altı yıllık süre içinde kayıt olan öğrenci sayısının toplamı: 380.955 olup, bunlardan 240.982 kişi belge almıştır. Dışarıda özel eğitim görerek, buralardan belge alan 26.914 kişi de bu sayıya eklenirse, (B) Dersanelerinden toplam olarak 267.896 kişinin belge aldığı anlaşılır. (B) Dersanelerinin az sayıda kişiye eğitim vermesinin nedeni, buralara devam zorunluluğunun olmamasından ileri gelmektedir¹¹¹.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gündeme gelen Arap Harfleri'nin değiştirilmesi konusu, uzun zaman tartışılmış ve bu tartışmalar Cumhuriyet'in ilk devresinde de devam etmiştir. Bir İmparatorluk'tan, millî nitelikte bir devlet kuran yeni yönetim, eski devrin ihtiyaca cevap veremeyen kurumlarını değiştirirken, örnek olarak Batı'dan önemli ölçüde etkilenmiş ve bu doğrultuda bir kurumlaşmaya gitmiştir. Prof. M. Fuad Köprülü'nün de belirttiği gibi, yeni alfabenin kabul edilmesi, Türk toplumu için yalnızca bir şekil değişikliği değil, fakat aynı zamanda, "eski bir kültür dairesinden çıkıp, yeni bir kültür çerçevesi içine girmek demektir."¹¹² Kısaca söylemek gerekirse, "ümme" kültüründen "millet" kültürüne geçilir-

¹¹⁰ a.g.t. s. 59.

¹¹¹ a.g.t. s. 59.

¹¹² Köprülü, a.g.m

ken, yapılan değişimlerden belki de en önemlisi, Yazı Devrimi'dir denilebilir.

Yazı Devrimi öncesine göre; Türkiye'de yayın hayatının, daha büyük bir canlılık kazandığını söyleyebiliriz. Örneğin: Matbaanın bizde kuruluşu olan 1729 tarihinden, Harf Devrimi'ne kadar geçen 199 yıllık süre içinde toplam olarak 30.000 yayın yapılmasına karşın; harflerimizin değiştirildiği 1928'den, 1977 yılına kadar 182.331 adet yayın yapılmıştır¹¹³. Ayrıca yeni harflerle basım giderlerinde de, büyük ölçüde bir azalma olmuştur.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Türk Yazı Devrimi ile çok kısa bir süre içinde, okur-yazarlık düzeyinde önemli gelişmeler sağlanabilmiştir. Ancak bu gelişmeler daha sonraki yıllarda aynı hızla sürdürülemediği için, bugünkü okur-yazarlık düzeyimiz, hâlâ yüzde yüze ulaşabilmiş değildir. Kaldı ki, okur-yazar olmanın da yeterli olmadığı günümüz toplumlarının durumu göz önüne alınırsa, Türkiye'de daha geniş içerikli ve etkili bir halk eğitimi çalışmasının yapılması gerektiğine inanmaktayım.

Konu ile İlgili Önemli Kaynaklar

- Ahmet, İhsan.:** "Harf Seferbeliğimiz", Milliyet, 23.1.1929.
- Ahmet, Cevdet.:** "Yazı ve İmlâma Dair", Vakıf, 14.9.1928.
- Ağaođlu, Ahmet.:** "Maârif Vekâleti'nde", Hakimiyet-i Milliye, 22.1.1926.
- Amerikan Heyeti Raporundan Maârif İşleri*, Seri: B, No: 6, İstanbul, 1939.
- American Board Office: "Adult Education in Turkey", ABCFM, Unit: 5, Volume: 8, (Ağustos 1928).
- Alemcan, Şeref., Battal, Abdullah.:** *Harflerin Müdafası*, İstanbul, 1926.
- Akgün, Seçil.:** "Atatürk ve Yazı Devrimi", ODTÜ İnsan Bilimleri Dergisi Cilt: I, Sayı: 1, 1982.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: I, Ankara, 1961.

¹¹³ Baysal, Lale; "Harf Devriminden Önce ve Sonra Türk Yayın Hayatı", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981. s. 61-71.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II, Ankara, 1959.
- Avram, Galanti.:** *Arabî Harfler Terakkimize Mâni Değildir*, İstanbul, 1341.
- , *Türkçe'de Arabî ve Lâtin Harfleri ve İmlâ Meseleleri*, İstanbul, 1341.
- Ağazade, Ferhad.:** *Ne İçin Arap Harfleri Türk Diline Yarmıyor?* Bakü, 1923.
- Ali, Seydi.:** *Lâtin Hurûfu Lisânımıza Kabil-i Tatbik midir?* İstanbul, 1340.
- Ali, Şerif.:** *Lâtin Hurûfu Lisânımıza Kabil-i Tatbik midir?* İstanbul, 1340.
- Ali, İlhami.:** *Türkçe Yazı ve Lâtin Harfleri*, Erzurum, 1927.
- A. Azmi.:** *Eski ve Yeni Harfler Hakkında Bazı Mütâlâalar*, İstanbul, 1928.
- Açikel, Naci Kasım.:** *Türk Alfabesinin Islâhı*, İstanbul, 1939.
- Ataç, Nurullah.:** "Yeni Yazı", *Ulus* 10.8.1953.
- Atay, Falih Rifkî.:** *Çankaya*, İstanbul, 1969.
- , "Harfler Meselesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 1.7.1928.
- , "Maârifte Yeni Teşebbüs", *Hâkimiyet-i Milliye*, 10.9.1926.
- , "Lâtin Harfleri", *Milliyet*, 12.3.1926 – 10.4.1926.
- , "Yeni Yazı ve Doğru İmlâ", *Milliyet*, 12.3.1926.
- Arıburnu, Kemal.:** *Milli Mücadele ve İnkılâplarla İlgili Kanunlar*, Ankara, 1957.
- Ayaz, İshaki.:** "Arap ve Lâtin Elifbalarının Mukayesesi", *İkdam*, 14-17.3.1926.
- Ayas, Nevzat.:** *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara, 1946.
- Başgöz, İlhan., Wilson, H.E.:** *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim*, Ankara, 1968.
- Bergevin, Paul.:** *Halk Eğitimi Metodları*, Çev.: Müslim Pekgöz, Ankara, 1971.